

Därför måste vi bli bättre på att prata om ojämlikhet

JOHAN GUSTAFSSON

RECENSION

Jesper Roine: *Därför är ojämlikheten viktig – om rika, fattiga och alla däremellan*, Volante, 2023, 415 sidor, ISBN 978-9-179-65197-8.

Många delar nog bilden av att det offentliga samtalet om ekonomisk ojämlikhet ofta lämnar mer att önska. I boken *Därför är ojämlikheten viktig – om rika, fattiga och alla däremellan* bidrar Jesper Roine till att reda ut rådande begreppsförvirring och därmed också till att höja nivån på debatten. Resultatet är en pedagogisk och tankeväckande läsupplevelse för den samhällsintresserade, oavsett hur många högskolepoäng i nationalekonomi denne stoltserar med.

Ekonomisk välfärd handlar inte enbart om summan av alla värden som skapas, utan även hur dessa värden fördelas. Sedan den industriella revolutionen har jordens befolkning i snitt blivit 15 gånger rikare mätt i BNP/capita. Samtidigt är en genomsnittlig person i ett rikt land i dag mellan 50 och 100 gånger rikare än en person i ett fattigt land, vilket kan jämföras med storleksordningen fem till tio gånger för 200 år sedan. Vad beror detta på? Vilka är konsekvenserna?

Roine betonar att frågeställningar som berör ekonomisk ojämlikhet ofta utgör kärnan i såväl diskussioner om hur vi organiserar samhällen, som hur vi ska ta oss an de omfattande samhällsutmaningar och förändringar som mänskligheten står inför. Innebär framväxten av artificiell intelligens och omprogrammerbara robotar en utbredd massarbetslöshet samtidigt som några få kapitalister kan sko sig? Är det fattiga länder som i slutändan kommer få betala för en ambitiös global miljöpolitik (eller avsaknaden av den)? Hur kan vi övertyga butiksbiträdet, eller barnfamiljen i Glommersträsk, att automatisering och klimatomställning är fördelaktiga för

samhället som helhet om den omedelbara konsekvensen för dessa är arbetslöshet och dyrare bensin?

En av Roines huvudpoängar är att debatten om ojämlikhet omöjligen kan vara konstruktiv om vi ständigt pratar runt varandra. För den oinsatte är det förvirrande att en sida i debatten prompt kan påstå att Sverige har blivit mer ojämnt, samtidigt som en annan sida hävdar motsatsen, utan att någon nödvändigtvis har fel i sak! Bokens fyra delar syftar till att öka förståelsen för hur samhällsekonomin fungerar, hur ekonomiska utfall påverkas av, och påverkar, politiska beslut, samt hur inkomstojämlikheten kan te sig olika beroende på vilka inkomsttått vi väljer att referera till. Vilka slutsatser kan vi egentligen dra av befintliga data och vilka öppna frågor kvarstår? Och slutligen, om vi tillåts spekulera utifrån etablerade teorier, vad kan vi vänta oss av framtiden?

I bokens första del introducerar Roine en övergripande beskrivning av samhällets resursfördelning genom marknadsutfall och politik. Avsnittet betonar att resursfördelning inte är något statistiskt: den ojämlikhet vi observerar i dag formar politiska beslut som i sin tur påverkar marknadens förutsättningar och utfall imorgon. Han belyser ett ofrånkomligt samspel mellan ekonomi och politik, samt det omöjliga i att helt separera ojämlikhet i utfall från ojämlikhet i möjligheter. Om exempelvis globaliseringen leder till ökade ekonomiska värden, samtidigt som en majoritet anser att fördelningen av dessa värden är ojämlig och orättvis, är risken överhängande att opinionen tids nog svänger till förmån för stängda gränser och högre tullar. Att helt ignorera konsekvenserna av ojämlikhet kan därför vara direkt skadligt för den ekonomiska aktiviteten. Samtidigt menar Roine att det är naivt att tro att politiker i dag utan vidare kan beskatta och omfördela resurser utan några som helst

Johan Gustafsson är fil dr och tflektor i nationalekonomi vid Umeå universitet.

konsekvenser. Om man höjer marginalskatterna i dag blir det mindre lönsamt för många att utbilda sig imorgon och därmed kan framtidens värdeskapande drabbas negativt.

Bokens andra del fokuserar på långsiktiga trender i ekonomisk tillväxt och fördelning. Har världen blivit mer eller mindre ojämlig sedan den industriella revolutionen? Har den globala fattigdomen ökat eller minskat? Hur har inkomstskillnader förändrats inom länder? Utöver dessa centrala frågeställningar ger Roine utförliga förklaringar till varför vi kvantifierar ekonomiska värden i termer av BNP, hur materiellt välstånd korrelerar med självrapporterad lycka, varför relativa ojämlikhetsmått inte lättvindigt kan avskrivas som en produkt av missunnsamhet och avundsjuka och när det är fördelaktigt att använda logaritmiska diagram för att illustrera samband.

Enligt min uppfattning är två diskussioner särskilt talande för varför frågor som berör ojämlikhet sällan har enkla och entydiga svar: hur har inkomstskillnader inom länder förändrats? Och finns det en inbyggd motsättning mellan tillväxt och omfördelning?

Som Roine skriver tycks forskare generellt vara överens om att inkomstskillnaderna inom de flesta länder var bra mycket större under 1800-talets slut jämfört med i dag. Under 1900-talets första hälft minskade skillnaderna för att sedan på 1980-talet, i många fall, öka igen. Förklaringen till utvecklingen råder det dock delade meningar om. Här hänvisar Roine till två centrala förklaringsmodeller. Thomas Piketty menar t ex att den globala ojämlikheten under 1900-talets första hälft kan tillskrivas minskade kapitalinkomster. Detta till följd av kriser och krig som tärde på kapitalstocken, samtidigt som höga marginalskatter bromsade dess återuppbbyggnad. Under 1980-talet vände beskattningstrenden mot lägre marginalskatter

och sedan dess har kapitalinkomsternas betydelse ökat kraftigt enligt Piketty, vilket återspeglas i den U-formade utvecklingen i inkomstskillnader vi bevitnat under 1900-talet fram till nutid ("Pikettykurvan").

En mer optimistisk förklaring bygger på Simon Kuznets teoribildning (som senare vidareutvecklats av Branco Milanovic). Teorin, vars vagga stod på det tillväxtglada 1950-talet, säger att inkomstskillnader inledningsvis ökar till följd av nya teknologiska paradigmer. Tidigt i processen, när bara några få har ställt om till det nya produktions sättet, koncentreras de nya värdena till blott ett fåtal. Därmed ökar inkomstskillnaderna gentemot den breda massan som ännu inte övergett det gamla, mindre effektiva, produktions sättet. Allt eftersom fler ställer om minskar sedan inkomstskillnaderna. Resultatet kan beskrivas som en "Kuznetsvåg" där inkomstojämlikhetens storlek tycks oscillera över tid i takt med nya, omfattande, teknologiska framsteg som den industriella revolutionen och informationsteknologins tillkomst och framväxt. Beroende på om man predikterar framtida inkomstskillnader utifrån Kuznetsvågor eller Pikettykurvan kan utfallen te sig vitt skilda.

Gällande utvecklingen mellan andra världskrigets slut och 1970-talet anmärker Roine också på att perioden kännetecknades av både hög ekonomisk tillväxt och minskade inkomstskillnader i många länder. Det verkar dock finnas en viss avvägning: Om man jämför rika länder med stora inkomstskillnader med rika länder med mindre inkomstskillnader tycks de förstnämnda ha en högre BNP per capita. Roine argumenterar för att ekonomisk ojämlikhet mycket väl både kan främja och stävja ekonomisk tillväxt. Nettoeffekten beror i slutändan på hur omfördelningen går till och i vilket sammanhang den genomförs.

I den tredje delen ger Roine en mer

detaljerad bild av ekonomisk ojämlikhet. Hur förändras inkomstfördelningen när vi byter inkomstmått? En individs placering i inkomstfördelningen kan te sig helt olika om vi utgår ifrån faktorinkomst eller hushållens disponibla inkomst som mått. Roine redogör sedan för ett axplock av debatter där kunskapen om olika inkomstmått spelar en avgörande roll. Hur står det till med den ekonomiska ojämlikheten mellan män och kvinnor? Hur ska man se på beskattning av kapitalinkomster och förmögenheter? Slutligen ställs frågan hur inkomstskillnaderna har förändrats i Sverige de senaste årtiondena och vad dessa förändringar kan bero på.

Roine förklarar att det inte är ökade skillnader i arbetsinkomst som ligger bakom den senaste tidens ökade inkomstskillnader i Sverige. Ökningen beror i stället nästintill helt på att kapitalinkomsterna ökat, samt att dessa är koncentrerade till toppen av inkomstfördelningen. Samtidigt är det inte självklart hur vi ska tolka denna förändring. Definitionerna av vad som räknas som kapital har ändrats och förändringar i beskattningsregler för småföretagare har skapat incitament att deklarerar arbetsinkomst som kapitalinkomst. Samtidigt menar Roine att vi måste göra avvägningar när vi specificerar måttet på kapitalinkomster, som t ex hur stor vikt som ska ges till realiserade kapitalvinster. Ta ett pensionärspar som säljer en villa som köpts för länge sedan. Det året försäljningen äger rum kommer paret att dyka upp i toppen av kapitalinkomstfördelningen, för att nästa år ersättas av andra personer som gjort stora engångsvinster. Denna effekt förstärks av att vinstbeloppen som dyker upp i beskattningen är nominella värden som inte är justerade för inflation. Trots rimliga invändningar som dessa menar dock Roine att det är svårt att bortse från kapitalinkomsternas ökade betydelse för inkomstojämlikheten.

Det finns säkert vissa läsare som efterfrågar mer resultat från empiriska studier och fler exakta slutsatser. Och absolut, Roine hade, i både detta avsnitt och det föregående, kunnat skriva om stora delar av dessa för att mer likna en populärvetenskaplig litteraturöversikt där siffror och exakta reformförslag jämförs och kontrasteras mer utförligt i relation till skillnader i metodansatser och datakvalitet. Men jag gläds åt att utrymmet i stället används till att förklara olika synsätt på ojämlikhet och hur långtgående slutsatser vi faktiskt kan dra av data för ett visst inkomstmått. När vi begriper detta kan vi dyka djupare i metodval, estimat och konfidensintervall. Ett enligt min mening målande exempel på detta ges i delavsnittet som avhandlar debatten om den ekonomiska ojämlikheten mellan män och kvinnor. Om vi enbart ser på skillnader i disponibel inkomst tjänar män ungefär 24 procent mer än kvinnor. Efter att ha kontrollerat för skillnader i arbetstid och yrkesval krymper skillnaden till 4,4 procent (vilket Roine poängterar fortfarande är betydligt!). Samtidigt menar Roine att siffrorna i sig inte säger något om huruvida skillnaderna är ett resultat av fria val eller inte. Män och kvinnors val gällande utbildning, karriär, föräldraledighet och hushållsarbete kan i hög grad influeras av samhällets förväntningar och normer. Hans slutkläm är att det är orimligt att blint tillskriva inkomstskillnader mellan män och kvinnor som enbart utfall av ”fria val”.

I bokens fjärde och sista del spekulerar Roine kring ojämlikheten i framtiden. Han påminner läsaren om att syftet inte är att ge några precisa prediktioner, utan att redogöra för hur vi på ett stringent sätt kan diskutera dessa frågor med hjälp av befintlig teoribildning och de olika inkomstmått som tidigare redogjorts för.

Under det senaste året har debatten om AI och dess roll i mänsklighetens

framtid exploderat. Roine förklarar att automatiseringens konsekvenser för ojämlikhet till stor del beror på huruvida nya robotar kompletterar eller ersätter arbetskraft, samt i vilken utsträckning nya jobb skapas. Samtidigt medför omställningen att vissa grupper kan få betala ett högt pris om de saknar förutsättningar att ställa om till en förändrad arbetsmarknad. Det belyser vikten av välfungerande omskolningsprogram och socialförsäkringssystem.¹

Avsnittets kanske viktigaste frågeställning är huruvida ojämlikhet kan utgöra ett hot mot demokratin. Relationen mellan ekonomisk utsatthet och framväxten av populistiska partier tycks stark, något som inte förvånar Roine. En alltför skev inkomstfördelning kan också resultera i en situation där demokrati övergår till plutokrati, där några få besitter ett avgörande inflytande över såväl politik som marknadens spelregler. En sådan utveckling går stick i stäv med förutsättningarna för att marknader ska fungera effektivt. Roine menar därför att frågor om ojämlikhet inte bara bör intressera vänsterväljare. Även grupper som vill bevara eller rädda kapitalismen har all anledning att bry sig.

Jag förstår att avsnittet omöjligt kan avhandla alla stora framtidsfrågor. Trots detta hade jag gärna sett att klimatdebatten tilldelats ett eget delavsnitt, eller åtminstone fått spela en mer framträdande roll i diskussionen huruvida ekonomisk ojämlikhet är ett hot mot demokratin eller inte. Gula västar, bensinuppror, populismens valsegrar, ifrågasättande av möjligheten att lösa klimatfrågan på demokratisk väg, olje-

lobbys inflytande över globala förhandlingar, pekar alla tydligt på varför det är så viktigt att vi blir bättre på att diskutera fördelningsfrågor och ojämlikhet.

Därför är ojämlikheten viktig visar att det är möjligt att diskutera ekonomisk ojämlikhet ur både ett brett och detaljerat perspektiv, på ett pedagogiskt sätt, utan att tumma på fakta. Som Roine själv uttrycker det genom att citera Einstein: ”man ska prata om saker på ett så enkelt sätt som möjligt, *men inte enklare*” (s 327). Boken levererar syrliga passningar mot att många ryggradsmässigt är ”för lägre skatter” eller ”för högre skatter” (s 326), idén om att det råder en inbyggd motsättning mellan tillväxt och omfördelning (”antingen ekonomisk tillväxt eller en jämnare fördelning”, s 128), samt föreställningen att ambitiös fördelningspolitik kan ske utan konsekvenser för incitamentsstrukturen (”De rika kan betala, de har pengar”, s 327). Utfallen av fördelningspolitik beror helt enkelt på utformning, genomförande och sammanhang.

Mänskligheten står inför omfattande förändringar och utmaningar. Automatisering, klimatomställning och globalisering innebär alla omställningar i termer av vad, och hur, vi producerar. Dessa kan i sin tur ha stora konsekvenser för ekonomisk ojämlikhet. Vi har därför inte råd att låta ojämlikhetsdebatten präglas av begreppsförvirring och missförstånd. Fortsätter vi att tala runt varandra riskerar vi att urholka förtroendet för debatten. Tomrummet som skapas utgör i sin tur en grogrund för populism och fingerpekande. Vill vi undvika att

¹ Den intresserade som söker referenser bortom de som ges i boken kan glädjas av att det under de senaste åren har publicerats en uppsjö av studier. Som exempel visar Acemoglu och Restrepo (2020) att automatisering kan medföra negativa effekter på såväl lokala som aggregerade lönenivåer. En förklaring bygger på att mänskligt arbete till en början ersätts av robotar som bara är marginellt mer effektiva än arbetarna som friställs. Samtidigt pekar Nakamura och Zeira (2023) på att uppkomsten av nya arbetsuppgifter och en ökad specialisering av arbetskraften leder till att en ökad arbetslöshet, till följd av en ökad automatisering, endast är tillfällig.

gula västar byts ut mot högafflar är det därför viktigt att förstå att en ökad kunskap inte dödar debatten, utan höjer nivån på den. I den bemärkelsen gör Jesper Roine oss en stor tjänst.

REFERENSER

Acemoglu, D och P Restrepo (2020), "Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets", *Journal of Political Economy*, vol 128, nr 6, s 2188–2244.

Nakamura, H och J Zeira (2023), "Automation and Unemployment: Help is on the Way", under utgivning i *Journal of Economic Growth*.